הלכה · משנה תורה · מפרשים · הגהות כבוד מלכים · ספר שופטים

הגהות כבוד מלכים על משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות

הרב זאב וואלף לייטער

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הגהות כבוד מלכים על משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות

הרב זאב וואלף לייטער

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הגהות-כבוד-מלכים-על-משנה-תורה-הלכות-מלכים-ומלחמות/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה 39-202611200317v של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
הלכה א 5
הלכה ג 5
הלכה ד 5
הלכה ו 6
הלכה ז 7
הלכה יב 7
פרק ב 7
הלכה א 7
הלכה ג 8
הלכה ה 8
פרק ג 8
הלכה א 8
הלכה ד 9
הלכה ה 9
הלכה ו 9
הלכה ז 9
הלכה ח 9
הלכה י 10
פרק ד 10
הלכה ב 10
הלכה ד 11
הלכה ו 11
הלכה ט 11
פרק ה 11
הלכה ה 11
הלכה ז 12
הלכה ט 12
הלכה יא 12
הלכה יב 12
פרק ו 13
הלכה א 13
הלכה ד 13
הלכה ה 13
הלכה י 13
הלכה יד 14
פרק ז 14
הלכה ב 14
הלכה ג 14
הלכה ה 14
הלכה ח 14
הלכה י 15
פרק ח 15
הלכה א 15
הלכה ב 16
הלכה ג 16
הלכה יא 16
פרק ט 16
הלכה א 16
הלכה ב 17
הלכה ג 17
הלכה ד 17
הלכה ו 17
הלכה יא 18
פרק י 18
הלכה ב 18
הלכה ו 18
הלכה ט 18
פרק יא 18
הלכה א 18
פרק יב 19
הלכה ב 19

הלכה ג 19
הלכה ה 19

פרק א

הלכה א

למנות להם מלך. ראה יוסף בן מתתיהו הכהן, קדמוניות ח"ד, ח, י"ז שלדעתו אין מניית מלך מצוה, אבל לדעת ידידיה האלכסנדרוני ח"ב, שס"ב, מניית מלך מצוה, לשי' יוסף בן מתתיהו אין למלך לעשות דבר בלי עצת הכהן גדול והזקנים, ולדעת ידידיה האלכסנדרוני אם יהיה קשה לו לשפוט בעצמו ישפוט הכהן גדול שהוא ג"כ הנביא.

ולבנות בית הבחירה. ראה מדרש רבה בראשית פ' ס"ד בימי ר"י בן חנניה גזרה מלכות שיבנה ביהמ"ק נראה דאין איסור בדבר לבנות ביהמ"ק קודם מניית מלך, ועיין ביחוסי תנאים ואמוראים כתב יד ערך ר' יהושע בן חנניה הביא ד' המדרש וכ' כשרצו לבנות בית המקדש שלא ברשות קיסר, וראה שאילת דוד להגאון מקרלין קונטרס דרישת ציון.

הלכה ג

כיהושע שמינהו משה רבינו. ע' יומא ע"ג אין שואלין באורים ותומים אלא למלך הוא זה מלך, ופירש"י דהא ביהושע משתעי קרא, וע' רשב"ם ב"ב ע"ה ע"א, ורש"י סנהדרין מ"ח ד"ה הרוגי מלכות, וזקני התוס' יו"ט פ"ו דסוטה מ"ח דיהושע היה מלך, ובמדרש רבה נשא פ' י"ד חשבוהו בין השופטים, ועיין ספר הנצחון לרבינו ליפמן מילהויזן אות קס"ב כ' ולא עוד אלא המורד בראש ישראל אף אם לא נמשח למלכות חייב מיתה, מאחר שבמקום מלך הוא עומד כמו שנאמר ביהושע כל אשר ימרה וכו' ויהושע לא נמשח למלכות וכו' ועד"ז היתה המלחמה בין איש בשת בן שאול ובין דוד אעפ"י ששניהם היו צדיקים גמורים כי לפי שנמשח דוד למלך החזיק הוא וכל עמו את כל העם שאחרי בית שאול למורדים במלכות עכ"ד. וע' שו"ת דברי מלכיאל ח"א סימן ע', ושו"ת צפנת פענח סימן רמ"ב, ושו"ת משפט כהן סי' קמ"ד אות כ"ב.

הלכה ד

אין מעמידין מלך. ע' מדרש תנאים לספר דברים י"ז, ט"ו.

ולא למלכות בלבד. במשחא דרבותא חו"מ סימן ז' ד' קל"ג הקשה מקידושין ע"ו דאיתי הגיתי נכרי היה ובא להתגייר והיאך מסר דוד שליש העם ביד איתי וכו' דלולא דבריהם היה נראה דאיתי הגיתי ישראל גמור היה ונקרא גיתי ע"ש שהיה שוכן בגת, וראה שו"ת תשב"ץ, ח"ג סימן צ"ו שנשאל אם אוריה החתי היה ישראל או גר והביא מקידושין דאיתי הגיתי היה גר אבל אוריה וצלק לא נתברר לרבותינו ופלא שהרי בקידושין אמרי' דיתיב בחת, ואולי לא גרס כן. וע' שו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סימן ט"ז שכ' וכן אמרי' בגמרא דואג האדומי דאתי מאדום איתי הגיתי דאתי מגת ועיין ס' עין זוכר מע' א' אות ק"ה וע' שו"ת

מהרי"ל סימן ע"ד דאוריה ישראל הוי, וע' שו"ת רבינו אברהם בן הרמב"ם הוצאת מק"נ סימן כ"ה וז"ל ילמדנו רבינו אל מי מתיחסים דואג האדומי ואוריה החתי ועבד מלך הכושי, אינם מיחס ישראל אלא גרים הם, ואבא מארי זצ"ל היה סובר שאוריה החתי גר תושב, ויש אומרים שדואג מן ישראל אלא שהוא נתחנך בארץ אדום, וי"א שהוא גר אדומי אברהם ביר' משה זצו"ל עכ"ל. ע"ש בהערות ועיין ס' ברכת שמואל למהר"ש קידנובר פ' תצא דאוריה החתי הי' מבני חת ונתגייר. וע' שו"ת הרמב"ם מק"נ סי' שנ"א דמלחמת בית דוד וכיוצא בו כל אנשי הצבא בחזקת צדיקים הם, ושם מבואר דגם במלחמת שאול וכדומה גט כריתות כותב לאשתו, ובבעל הטורים פ' מטות מבואר דכל היוצא למלחמת משה גט כריתות כותב לאשתו, וע' שו"ת בית יעקב סימן ה, ומצאתי בראב"ן ח"ג דפוס ירושלים ד' נ"ה ע"ב שכתב אע"ג דבמלחמת שאול כתיב ראיה גדולה הוא לכאן דהא ישי אבי דוד אמר כן לדוד וכמו שלימדו אביו הנהיג גם הוא לחייליותיו לעשות כן, וע' ריטב"א הובא בשיטה מקובצת כתובות ט', ובשו"ת שואל ומשיב מהד"ג ח"א סימן ל"ו הקשה כן מעצמו דהלא כתוב אצל שאול ולרגע אישתמיט מיני' דרבן ש"י דברי הקדמונים הנ"ל. ובני הרב מ' דוד נ"י הראני בספר הנצחון אות קפ"ב שכ' וזה למד מישי אביו שאמר לו ואת עשרת חרוצי החלב. וע' עושה שלום אות א' ערך אלמנה דדוקא במלחמת בית דוד הי' כותב גט כריתות ובשאר מלחמות אמר דהיו כותבין גט לאשתו דאל"כ לא אמרו כל היוצא למלחמת בית דוד ול"ר דברי הטור וע"ש.

בכ"מ מ"ש ובהכי ניחא היאך מלך רחבעם, ע' רמב"ן יבמות מ"ה, וריטב"א קידושין י"ג שכתב כדברי רבינו, וע' נובי"ק חו"מ סימן א' דנעמה לא היתה בעצמה גיורת רק שבא מנעמון ולא הי' לפניו דברי הרמב"ן וריטב"א וע' מדבר קדמות מע' נ' אות כ"ד.

הלכה ו

ולא בלן. בשו"ת תשב"ץ ח"א סימן ט"ז כ' דלכן השמיט הרמב"ם כאן איזהו מהן שנמנו בגמ' משום דאין מלאכתו מנוולת בכל מקום והכל לפי המקומות עיי"ש.

בכסף משנה כתב ולא גרס גרע. ובב' כ"י הרמב"ם שבספריה נ"י כתב גרע, וכן הביא בשו"ת התשב"ץ ח"א סימן ט"ז לשון הרמב"ם ומעתיק גרע הרי שגם לפני' היתה גירסא זו כמו בכל כ"י ודפוס רומא ר"מ.

ומשיעשה מלאכה. ראה פרקי דר' אליעזר חתן דומה למלך ואסור בעשיית מלאכה וראה ירושלמי סופ"ב דסנהדרין חמי מה כתיב שום תשים ומראה הפנים שם.

הלכה ז

מושחין אותו בשמן המשחה. ע' תוס' הרא"ש הוריות י"א שכתב אע"ג דכתיב אשר יתן ממנו על זר ומלך בכלל זה אפשר דדרש על בשר אדם לא ייסך ודרשי' אדם ולא מלך ע"ש וצ"ע הלא תקשה דיש בי' איסור מעילה ואף שראיתי באבני נזר יו"ד סימן שי"ג דלא נמצא בשום מקום דיש איסור מעילה בשמן המשחה משמע מש"ס כריתות ו' שמא מעלתי בשמן המשחה דיש בזה איסור מעילה וע' ראב"ד בתו"כ פ' שמיני דמשמע דאין דין מעילה בשמן המשחה ועיין רמ"ה כריתות כ"י ומוזכר בישרש יעקב שכ' דיצאת ב"ק מה טל אין בו מעילה שכל דנעשית מצותו לא מעל ומשמע דפשיטא ליה דיש לשמן המשחה דין מעילה ובישועות מלכו פ"א מכלי המקדש ה"ה נסתפק אי יש מעילה בשמן המשחה ולא הביא מכ"ז ופשט דברי הרמב"ם מורין דאין בו מעילה.

מושחין אותו בשמן המשחה. ע' כד הקמח לרבינו בחיי אות תפילין שכתב ולכך היתה הנחת תפילין בגבהו של ראש מקום שמלכי ישראל נמשחים שם בשמן המשחה, וראה רמב"ן שמות כ"ט, ז, ונתיבות עולם למהר"ל מפראג נתיב העבודה פט"ו.

שנאמר ויקח שמואל וגו'. ראה מאירי הוריות שהביא דברי רבינו דשאול נמשח בשמן המשחה אעפ"י שממלכי ישראל היה אבל ברד"ק כתב דשאול נמשח בשמן אפרסמון, וראה תוס' כריתות ה' וחסדי דוד על התוספתא פ"ד דסנהדרין, ושער יוסף לחיד"א על הוריות ד' י"א ד' ק"ג מדפי הס'.

הלכה יב

כדי לסלק המחלוקת. ע' מאירי שקלים פ"ו ע' צ"ו ומ"מ במקום שיש מחלוקת ועוררין עליו בתחלת מלכותו מושחין אותו לפרסם לכל שהוא המלך, וברש"י כריתות ה' כי איכא מחלוקת לאו ירושה הוא ובעי משיחה בתחלה.

פרק ב

הלכה א

כבוד גדול נוהגין במלך. ע' תומים סימן י"ז דברשע לא שייך כבוד מלך, וע' ב"ב ד' גבי הורדוס, וראה זכר זאת ליעקב בסו"ס דע"ת להגאון מברעזאן, וע' פני יהושע ברכות ד' דהמלך מחויב בכבוד עצמו דכמה דברים הותרו משום כבוד המלכות וכ"ש שאין לו לפגום בכבודו בעצמו.

וכן לא ישתמש. עכ"מ כלומר שלא בעל דוד את אבישג, ע' מאירי סנהדרין ע' ס"ה והוא שאבישג היתה מותרת לשלמה ואסורה לאדוניה ואפי' היתה נבעלת לדוד.

הלכה ג

ולא כשהוא בבית המרחץ. עיין לחם משנה וראה באר הגולה מגנצה פרק כ"ב ה"א ולא הראה את עצמו ערום בבית המרחץ ולא בבית הכסא ולא כשהיה מסתפר ולא היה רוחץ עצמו עם שאר העם ואם הי' רוצה שירחצו אחרים עמו הרשות בידו וע"ש בהארות והערות ע' קס"ה - קס"ו.

הלכה ה

ועומדין לפניו אפי' נביא. כן מבואר במדרש רבה ר"פ נשא, וע' שו"מ מהד"ג ח"א סימן תכ"ג.

שנאמר ולפני אלעזר. ע' ספרי זוטא מפורש כן.

יהושפט מלך יהודה. בב' כתבי יד הרמב"ם בספריה נ"י הגירסא אסא מלך יהודה, וכן הוא הגירסא ברמב"ם דפוס רומא ר"מ. וברבינו בחיי פ' וישלח הגירסא יהושפט כמו שהוא בגמרא שלפנינו, וכתב דרבותא קמ"ל משום שהיה מלך וכתיב שום תשים עליך מלך ולדעת רבינו מצוה למלך לכבד לומדי תורה, ובפסקי ריא"ז כ"י על קידושין פ"ק גם לפניו הי' הגירסא בגמ' כמו שהוא לפנינו, יהושפט מלך יהודה, ובסמיכת חכמים ברכות כ"ח טעות נזדקר לפניו חזקיה מלך יהודה.

יעשה זה בצינעא. בכתבי יד הרמב"ם שבספריה נ"י כתוב יעשה זה וכיוצא בו בצינעא.

פרק ג

הלכה א

כותב לו ס"ת לעצמו. בכ"י הרמב"ם הגי' ס"ת לשמו וראה פילון ח"ב ע' שס"ג דהמלך כתב בעצמו הס"ת ובתרגום יונתן שופטים ויכתבון לו סביא ית פרשת אורייתא דא ומבואר דס"ת של מלך נכתב ע"י הזקנים ובמאירי סנהדרין ע' ע"ב כ' והוא הענין במה שאמר אח"כ שתיכף שהומלך כותב או מכתב ס"ת לשמו. ובשו"ת הגאונים שערי תשובה סי' קמ"ט דעת רבינו האי דרק עשרת הדברות הי' כתוב בו וראה ערוך ערך תפל בשם ר"נ גאון וכן הוא בס' גאון הגאונים לר"ש וועירטהימר בנימוקי ר"נ גאון סימן ט"ז, ובמדרש בראשית רבתי לר' משה הדרשן מק"נ ת"ש ירושלים ע' ע"ו. ובס' סוד מספר לר"א אבן עזרא כתב דספרו של מלך הכוונה על ספר דברים וכן מבואר מידידיה האלכסנדרוני ח"ב ע' שס"ב שהכוונה שיכתוב לו ספר דברים.

כותב לו ס"ת לעצמו. בשו"ת מחנה חיים ח"א סי' ט' בנחלקה מלכות ישראל לב' ממלכות אי כ"א מחויב לכתוב ס"ת, וע' שו"ת משיב דברים יו"ד סי' קנ"ט. מ"ש מתוס' סנהדרין

כ' ד"ה מלך וראה ירושלמי הוריות פ"ג ה"ג דמלך יהודה ומלך ישראל שניהם היה להם דין מלך וכן מפורש בר"נ סנהדרין שם דכל מלך שהמליכוהו עשרת השבטים עליהם דין מלך יש לו לכל דבר.
שהניחו לו אבותי'. ע' כ"מ וראה מאירי סנהדרין עמוד ע"ב דאפי' הניחו לו אבותיו דצריך לכתוב שתים.

הלכה ד

ולא ירבה. עיין חידושי רמ"ה סנהדרין כ"א בשם י"א דלא ירבה לו מסים לנכסים שלו אלא כדי שיבא לו כדי אפסניא ולא יכביד על העם יתר אבל אם באו לו ארוחות לביזות מותר ע"ש דאם נתנו לו במתנה מותר.

הלכה ה

המלך אסור לשתות. ע' חולין ד' לאו אורחא דמלכא משתי' זבחי ראיה להגאון רא"י בחי' שם.

הלכה ו

כשאר הטפשים. ע' שו"ת רבינו אברהם בן הרמב"ם הוצאת מק"נ סימן מ"ה אריכת דברים בזה.

הלכה ז

דנין אותן ע' רבינו חננאל יומא ע"ד דמלך אינו מעיד כדכתיב בית דוד דינו לבקר משפט ואין עד נעשה דיין ונפלאין דבריו וע' דבר אברהם ח"ב סימן ל"ב ענף ג' אות י"ט.

הלכה ח

יש למלך רשות להרגו. ע' שו"ת מהר"י וייל סימן קי"ד וכן הוא בשו"ת מהר"ם מינץ סי' ק"ו דאעפ"י שבדין נהרג כגון מורד במלכות דודאי חייב מיתה המלך בודאי ימית אותו שאסור למלך למחול על כבודו וראה דרכי משה יו"ד סימן שמ"ה. וע' מ"ש בספרי בית דוד סי' כ"ח וסימן קי"ג באריכות. ע' רמ"ה סנהדרין מ"ט דמצד מורד במלכות אין הסנהדרין דנין כלל רק המלך והיינו דלא חשיב בשום דוכתא מורד במלכות בין חייבי מיתה וע' ט"ז יו"ד סי' קנ"ז סק"ח דאע"ג דבדין תורה לא היה חייב מיתה אלא מצד חוק המלכות שמרד בדוד מ"מ מוסרין אותו ובשו"ת שמן המשחה סימן ג' תמה דהא מורד במלכות חייב מיתה מדין תורה ע"ש ובמח"כ צדקו דברי הטו"ז והחתם סופר אה"ע סי' קנ"א כ' דאין הסנהדרין דנין דין מורד במלכות רק המלך וכיון לדעת רמ"ה. ועיין חומות ירושלים סימן פ"ב די"ל רק אם המלך בעצמו דנו אבל סנהדרין הדנין למורד דנין בכל

מיתה אפי' בסקילה ואמרו לדוד הי' לך לדונו בסנהדרין ומצינו לשון דמך בראשך במורד במלכות ואבשלום הקימו עליו גל עכ"ד ובמחכ"ת ל"ר ד' הט"ז והרמ"ה.

יש למלך רשות להרגו. ע' מלחמת מצוה להרשב"ש עמוד י"ט שכתב ואם גואל הדם יחם לבבו והרגם אינו נהרג וזה יותר טוב מנימוס הנוצרים שתחייב אדם מיתה והמלך יפטרנו אבל נמצא דבר טוב בהם שיצטרך לשמור עצמו מגואל הדם עכ"ד ובהדרש והעיון ח"ב מאמר קע"ב אות ז' נסתפק בזה אם רשות חנינה במלך ישראל כמו אצל שאר אומות ע"ש ומפורש הדבר ברשב"ש.

אין רשות למלך להרוג את המורד אלא בסייף. בחסדי דוד פ"ט דסנהדרין הראה מקור דינו בתוספתא שם וכן הוא במראה הפנים על ירושלמי סנהדרין ובשו"ת חיים שאל ח"א סוסי' פ"ט שהביא מרדב"ז דהעיר מסנהדרין נ"ב ובשו"ת מהר"ם יפה סימן צ"ג העיר מקורו מסנהדרין נ"ב וקדמו הרדב"ז וראה מאירי סנהדרין ע' קצ"ז דהמלך אין לו רשות להרוג אלא בסייף ומה שאמרו כדרך שהמלכות עושה הוא אומרה אלא על מלכי אוה"ע וע' רמב"ם פיהמ"ש סנהדרין פ"ו ובשו"ת מאורות נתן לאאמו"ר הגאון זצוק"ל סימן קכ"ג. וע' זהר משפטים תמה ע"פ אם אמיתך בחרב ע' בס' בגדי ישע להג' ר' ישעי' עטייה ד' קפ"ג שכ' כן ליישב קושיית הזהר עפ"י דברי רבינו דמיתת מלך בסייף וע' בית מנחם למהר"ם יפה בהקדמה שכתב כן מהא דאם אמיתך בחרב.

הלכה י

יש למלך רשות להרגו. ע' מורה נבוכים ח"ג פ' מ' שאם לא יהרגהו ב"ד המלך יהרגו שיש לו להרוג באמתלאות ובדדמי, ועיין שיטה מקובצת ב"מ פ"ג בשם ריטב"א ומדיני המלכות להרוג בלא עדים ובלא התראה וכו' כמו שראינו בדוד שהרג גר עמלקי וע' רמב"ם פ"ב מרוצח ה"ד ופי"ח מסנהדרין ה"ו ופירוש המשניות להרמב"ם סנהדרין פ"ו. וראה מחזור ויטרי ע' של"ב שהביא ממדרש שוחר טוב והוא לא יודע הכמנת עדים דמשמע דמדיני המלך הי' יכולים להטמין עדים כמו מסית ומדיח ע"ש ובתוס"ר שם פ"ט.

פרק ד

הלכה ב

ושולח בכל וכו'. עיין ירושלמי פ"ט דנדרים ה"ד בנות ישראל על שאול בכינה כשהיו בעליהן הולכות למלחמה היה מעלה להם מזונות ומבואר דהמלך פרנס את נשי בעלי הצבא.

הלכה ד

נשים בכתובה וקדושין ופלגשים וכו'. עיין שו"ת רבינו אברהם בן הרמב"ם הוצאת מק"נ סימן כ"א שכתב החכמים בארו שאשה בכתובה וקדושין ופלגש בלא כתובה ולא קידושין וע"ש בהערות דהוא לא כגירסת הה"מ פ"א מאישות ה"ד.

הלכה ו

ולוקח השדות. ע' תוס' סנהדרין כ' ד"ה מלך ורדב"ז כאן וקושי' התוס' מבואר בזהר פ' וישב וע' אור לישרים שבסו"ס שו"ת אורים גדולים פ' שופטים שכ' שמדברי הרמב"ם מוכח כי לא הותר כי אם במלחמה.

הלכה ט

כל הרוגי המלך ממונם וכו'. ע' שו"ת מהר"ם מינץ סי' ק"ו שכ' על ה' הרמב"ם פ"ז מה' אבילות מדקאמר והתורה נתנה לו רשות וכו' וממונם למלך מיירי במלך ישראל אבל בתשו' גאוני מזרח ומערב סימן קע"ט כ' הרוגי מלכות נכסיהן למלך אף במלכות עכו"ם וראה שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף קנ"ט וז"ל ואיני מכניס עצמי בדין הרוגי מלכות של אוה"ע אם נכסיהם למלך אם לאו אלא אפי' לדברי' שזכה בהן המלך וכו' ובהה"מ פ"ה מה' גזילה ואבידה הי"ג כתב וזה מבואר שהרי הרוגי מלכות נכסיהן למלך כדאי' פ' נגמר הדין משמע דפשיטא לי' לרבינו דגם בהרוגי מלכות של עכו"ם נכסיהן למלך, ובג"ש ח"ב ע' רי"ג. תשובה לגאון ואין ליורשין כח להוציא מידו וכו' ועוד הרוגי מלכות נכסיהם למלך ומפורש דגם במלך עכו"ם שייך זה. ובספר המצות לרס"ג ח"א ד' רס"ב תמה שם ע"ד רש"י דנכסיהם למלך מיירי רק במלכי ישראל וכ' לא ידענא מנ"ל הא וכו' דמרמב"ם ה' אבל משמע דאין חילוק בדבר ובמחכת"ה ל"ר כל דברי הראשונים שהבאתי. וע' מאירי סנהדרין עמוד ר"ד דלא נאמר הרוגי מלכות ממונם למלך אלא במורד בלבד אבל בעבירה שאין לב"ד רשות להרגו ורשות המלך להרוג לתקון העולם ממונם ליורשים.

פרק ה

הלכה ה

וכן מ"ע לאבד זרע עמלק. ע' חינוך דהחיוב על כל יחיד וראה יראים מכ"י סימן תל"ה דמצות מחיית עמלק מוטלת על המלך ולא על שאר ישראל ושכן מבואר בסמ"ג ל"ת רכ"ו.

הלכה ז

חוץ מארץ מצרים. בס' כ"י חמאת החמדה לר' שת הרופא בר' יפת מובא במאמרו של לוין ע' י"א דנ"ל דזה האיסור בעבור מצרים הישנה שהי' ישראל משועבדים לשם אבל זו אחרת היא נתחדשה אחר שהחריב נבוכדנצר את מצרים ונשארה מ' שנה לא עבר עליה עוף וע"ז סמכו החכמים ששכנו במצרים כגון הרמב"ם ז"ל ושאר רבנים וקהליהם וע' ריקנטי סי' תקע"ג.

הלכה ט

ונתחייבו כלייה למקום. באבני שש סימן מ"ד כ' ע"ז דתמיה כיון דמדינא מותר לצאת אלא שמדת חסידות שלא לצאת היאך יתחייבו כליה על שיצאו אטו מי שאינו מתנהג בחסידות יתחייב כליה ע"ש וראה תוס' יבמות מ"ה ד"ה דמשום איסור דרבנן לא נתחייבו כליה וראה יראים הוצאת שיף מכ"י סימן קכ"ד שהביא ראיה מסוטה ט' דגניבת דעת איסור תורה דאי דרבנן לא הי' נענש אבישלום וע' שו"ת הרדב"ז חלק הל' סימן ב' אלפים פ'.

הלכה יא

וכן הקבור בה. ע' שו"ת הרמב"ם מק"נ סימן שע"ב.
מזבח כפרה. ע' אבות דר"נ פכ"ו שכל א' ראויה למזבחות.

הלכה יב

לעולם ידור אדם. ע' דמשק אליעזר על חולין פ"א מדפי הס' ד' כ"א שכ' וכבר כתבתי תשובה ארוכה ורחבה מני ים לאאמו"ר הגאון החסיד כשנסע עם אמי מורתי הצנועה החסידה לארץ הקדושה דמן טעמים אלו יש למנוע בזמנינו ליסע שלא יחייב עצמו כל החיובים אלו בקרבנות ועולת התמיד וקטורת ותרומות ומעשרות וכ"כ ר"ת שם ובקידושין שאין לנסוע לא"י בזה"ז מפני שכמה מצות תלויין בה וכו', וכמה חבטו ראשונים לידע מקום המקדש כדאי'. באיזהו מקומן היכן הוא וכו' הרי שנסתפקו במקדש מקום המזבח ומקום ק"ק ואנו לא נסתפק בכל א"י ומי הוא היודע ועד מה שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל ומהו סוריא ושנער וכו' וסבב שמן בשם אחר עד שיבא מורה ע"ש.

פרק ו

הלכה א

אין עושין מלחמה. ע' שבועות ל"ה אמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשא כתבו התוס' למלחמת הרשות הכתוב מדבר והיינו במלכי ישראל כמ"ש מהרש"א, וזה פלא ואינו מבואר בשום מקום, וע' חתם סופר או"ח סימן ר"ח, ומהר"ם שיק חו"מ סימן נ', וע' שו"ת מקום שמואל סימן ח' ג"כ דהא דאמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענש דמיירי במלחמת ישראל דמלחמת רשות שלהם מיקרי מלחמת מצוה.

הלכה ד

עושין עמהן מלחמה. ע' מדרש דברים רבה מכ"י הוצאת ר"ש ליברמן עמוד ל"ג דאם ברחו הלגיונות והניחו הארץ אין אתה מצווה לרדוף אחריהם אבל אם ברחו המלכים מצווה אתה לרדוף אחריהם עד סוף העולם.

אבל שבעה עממין ועמלק. ע' תשובת הגאונים לי"ק סימן ק"כ דנשים פטורות מיוצאי צבא כל זכר, וע' קידושין ב' לאו דרכה של אשה לעשות מלחמה, ובד' ל"ד אין דרכה של אשה לכבוש, וע' נזיר נ"ט לא תצא אשה בכלי זיין למלחמה ורש"י שם, ובחינוך סי' תר"ג דאינו אלא בזכרים.

בכ"מ אלא שאפשר לטעון. ע' מדרש תנאים דברים כ, ט"ז, לא תחיה כל נשמה יכול אפי' השלימו ת"ל רק ובהג"ה שם.

הלכה ה

לפי ששלח. ובראב"ד שלא שלח להם אלא עד שלא עברו את הירדן, ע' תוס' גיטין מ"ו שכתבו כן דלאחר שנכנסו לארץ לא יכול להשלים, וראה מגדל לר' דוד בר' יעקב הכהן על גיטין מתלמידו של מהרש"ל שאלוניקי שנ"ז שם, וע' יחוסי תנאים ואמוראים אות ג' שכתב ג"כ כדברי התוס'.

הלכה י

וסותם מעין. ראה ידידיה האלכסנדרוני ח"ב ע' תרכ"ט שלא לסתום המעיין ומבואר שם מפורש דאסור לסתום אמת המים לפי תורת משה ואף שאין מקור לד' רבינו, כמ"ש בשאלת שלמה ח"א סי' מ"ד דלא ראה מי שיגלה מקור דברי הרמב"ם אנו רואים שאיסור זה כבר ידוע הי' בימי ידידיה האלכסנדרוני ובודאי יש איזה מקור משותף לשניהם ונאבדו המקורות.

הלכה יד

ואסור להפנות בתוך המחנה. ע' בספר המצות לרבינו מצוה קע"ב ג"כ דנצטוינו דוקא בעת מלחמה וקשה מעירובין נ"ה וירושלמי פ' כיצד מעברין ה"א דמצוה זו נוהגת גם בשעת חנייתן, וע' תוספתא פ"ד דמגילה דהיוצא למלחמת הרשות חופר ויושב, וע' זהר הרקיע לתשב"ץ דעתו דאפי' שלא בשעת מלחמה נוהג והביא ראיה מברכות כ"ה.

פרק ז

הלכה ב

אחת בספר. ע' מאירי סוטה שם שהביא גי' אחרת אחת בשופר כשהי' תוקעים בשופר לצאת מארצם והוא גורס בספר בשוא תחת הסמך שלא הי' דנין לאלה לחזור אלא משהלכו עמהן עד הספר היה עליהם.

הלכה ג

עת שעורכין. ע' ס' שלטי הגבורים לר' אברהם בן דוד הרופא מנטובה שע"ז מפרק מ"א עד פרק מ"ד כל דיני נטיעת המחנות בזמן המלחמה, וכתב הנה לא נפלאת היא ממני שיהי' רבים מהתלמידים שחשקה נפשם בתורה ולא ירצו לפנות לבם אפי' כרגע לדברים אחרים של חכמה, גם כי ייחסו לתקון הקיבוץ המדיני שימאסו לדעת באמרי בינה איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה, ועל כן יאשימו אותי כי פתחתי פה ודברי לשוני בהם יותר מדאי, בקשתות וכדונים בחרבות בחניתות באלות ברמחים ובשאר הכלים ויתר המשפטים הצריכים ללוחמים עיי"ש באריכות בנועם לשונו.

הלכה ה

או בית (שיש) [שאין] בו ד' על ד'. ע' שו"ת מהרלנ"ח סימן ק', דדעת הר"מ כמ"ש בה' מזוזה שאם יש בו כדי לרבעו וע' כנה"ג או"ח בסוף הס' בחי' על הר"מ וראה בפיהמ"ש לרמב"ם אהלות פ"ג ה"ז.

הלכה ח

כגון אלמנה לכה"ג. ע' מרדכי גיטין סי' תל"ב דכהנים לא הלכו למלחמה והביא ראיה מקידושין כ"א כהן מהו ביפת תואר וכו' דשמא גם כהן משוח מלחמה היה חוזר לביתו אחר שאמר לפני העם, וע' שו"ת בנימין זאב סימן ק"ב שכתב תדע דגבי מלחמת בית דוד אמרינן כל היוצא והתם עכצ"ל דהיה שם כהן דהא כהן משוח מלחמה הי' עמהם שקורא אליהם בלשון הקודש ואי אפשר לומר לאחר שהיה קורא הכהן הפסוק לישראל היה חוזר לביתו ולא היה נכנס לעורכי המלחמה דהא הארון יוצא עמהם למלחמה וכו'

והארון הכהנים הי' נושאים אותו, ואח"כ הביא הב"ז ראי' מקידושין ותמהני עליו דהלא בסוף התשובה הזכיר המרדכי בגיטין והלא שם מפורש כל מ"ש שם, ומכאן מבואר דגם כה"ג הי' הולך למלחמה, וברמב"ם פי"ב משמיטה ויובל הי"ב לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל מבואר דשבט לוי לא הי' הולכין למלחמה, וכן הוא ברשב"ם פ' במדבר, וע' תוס' הריב"א עה"ת פ' כי תצא וז"ל והק' ר"י מאי בעי פשיטא דשרי דהא פנחס היה עמהם והוא היה משוח מלחמה וכו' ופנחס היה עמהם עיי"ש, וע' בס' בית דוד על משניות סוטה שם שכתב נראה מזה דגם הוא יוצא למלחמה ואין לתמוה ע"ז דאדרבה מוטב שיהי' עמהם זכיות הרבה ועוד דלפעמים הי' צריכין לו לשאול באו"ת. ובשושנים לדוד מר' דוד פרדו כ' דלא מצי' בשום מקום דכ"ג יוצא למלחמה אפילו למלחמת מצוה כ"ש למלחמת הרשות וכו' דמשנה דסוטה לאו בכ"ג איירי רק כהן משיח ואולי כ"ג שנפסל מחמת מומו שאינו חוזר לעבודתו אבל כ"ג העובד פשוט דאינו יוצא כמ"ש הר"מ דאינו יוצא מירושלים עכ"ד, וע' נזיר מ"ז אמר מר זוטרא לענין החיותו משיח מלחמה קודם מ"ט דתלי ביה רבים ופירש"י דעביד מלחמה בשביל רבים הרי דמשיח מלחמה מסדר מערכות המלחמה, ועיין ספר החשמונאים א' פ"ג פסוק נ"א דיהודה המכבי הי' הכהן משיח מלחמה וראש הצבא ובספר רבותינו שבגולה לב"ד הרב נתן נטע לייטר ז"ל במאמרו של אאמו"ר הגאון הקדוש זצ"ל הביא שם הערה בשמי. **לממזר ולנתין**. ע' ירושלמי פ"ד דקידושין ה"ה אין ממזר יוצא למלחמה, וכאן מבואר להיפך, ע' מנחת קנאות סוטה מ"ד.

הלכה י

והנושא ארוסתו. עיין מדרש שמואל פכ"ב שפלשתים שמחו שדוד לא יוכל לילך למלחמה ולא ידעו שדוד חכם ויודע שבמלחמות מצוה מותר, וזה נעלם לרגע מפנים יפות פ' שופטים אחר נשיקת עפרו.

פרק ח

הלכה א

ערפי חזרים. ע' שו"ת הרמב"ם מק"נ סימן קנ"ד הביא הגירסא בחולין קדלי, ולפנינו הגירסא כתלי וראה ספר מדרשי התורה להקדוש ר' שלמה אשתרוק הוצאת מק"נ פ' ואתחנן גרס ג"כ קדלי דחזירי, ובהג"ה שם כתב שנראה שכן גרס הר"מ, וזכה לכוין לאמיתו שכן מפורש בשו"ת הר"מ.

הלכה ב

אלא מכניסה לתוך ביתו. ע' מאירי קידושין כ"א עמוד 124 וז"ל כבר ידעת שכל היוצא למלחמה שראה אשה בשביה וחשקה אם תקפו יצרו עליה מותר לו לבא עליה אף בגיותה על דעת שיכניסה לביתו, אבל לא על דעת שיבעלנה וילך לו, אבל כל שבדעתו לכנסה מותר לו לבעול ביאה ראשונה בגיותה עכ"ל.

הלכה ג

ומנין שלא ילחצנה במלחמה. עיין מאירי קידושין כ"א עמוד 125 וז"ל וראוי לו שלא ילחצנה במלחמה להביאה בנזיפה או להבהילה להתגייר אלא נותן לה מתון עד שתעשה מה שתעשה בישוב הדעת.

הלכה יא

כל המקבל וכו' והוא שקיבל. במשנת ר' אליעזר נוירק תרצ"ד ע' קכ"א הפרש בין חסידי ישראל לחסידי או"ה וכו' בד"א כשעושין אותן ואומרין מכח שצוה אותנו אבינו נח מפי הגבורה אנו עושין וכו' אבל אם עשו שבע מצות ואמרו מפי פלוני שמענו או מדעת עצמנו שכך הדעת מכרעת וכו' ומפורש מקור דברי רבינו, ובתולדות אדם לר"ז מווילנא הובא שהראה מד' המדרש, ובב"ח תרכ"ב עמוד שכ"ב הביא מהגאון מהר"צ חיות ז"ל שהמדרש הוא מזויף, וע' מה שכתב ע"ז בהמגיד שנה ח' בהצופה ע' ט"ו שבודאי נמצא באיזה מדרש, ועכשיו נתגלו ד' המדרש, וכנראה הי' לפני הגאון ר"ז מדרש אגור שהוא מדרש משנת ר"א, וע' שו"ת הרמב"ם מק"נ סי' קכ"ד דרמז לס' היד וכ' כמו שתראה בברייתא דר' אליעזר.

ולא מחכמיהם. ע' בציוני מהר"נ בשם תולדות אדם ובשו"ת מהר"ם אלשקר דכתוב אלא מחכמיהם כן הוא גם בב' כ"י הרמב"ם, וכן העתיק ר' יוסף בר שם טוב בספרו כבוד אלקים כמ"ש הגר"מ שטרשין בפרחי צפון ח"ב ע' פ"ד. ובספר מעשה האפוד לר' יצחק בן משה המכונה פרופוט דוראן מהקדמת האפודי עמוד ג' העתיק לשון הרמב"ם ג"כ אלא מחכמיהם.

פרק ט

הלכה א

הוסיף לנח אבר מה"ח. ע' ר"נ סנהדרין נ"ו שהביא דברי רבינו, ושכן מבואר במדרש רבה פ' ואלה המשפטים.

ויעקב הוסיף. ע' לח"מ ובאמת מפורש כן בפירוש המשניות חולין פ"ט. ע' בראשית רבה ה' פ"ד, וכן הוא בילקוט יתרו רע"ב ויבא יהודה והוסיף מצות יבום, וכן הוא בסדר עולם רבה פ"ה כ"י אוקספורד ובחזקוני פ' בראשית חשיב ג"כ זה. וראיתי בשואל ומשיב מה"ת ח"א סימן י"ד שהביא מד' הר"מ כאן דיהודה הוסיף מצות יבום ואחר בקשת הסליחה זכרונו הטעהו ולא נמצא כן בד' הר"מ כאן, וע' בסו"ס שו"ת מעיל שמואל הק' מדוע לא הזכיר יהודה שתיקן מצות יבום, ולא נזכר שכבר הזכירו זה במקומות הנ"ל, ורבינו השמיט זאת, וע' מבוא לסדר עולם רבה רטנר ע' פ"ט.

הלכה ב

שלא לעשות צורות. ע' מכילתא יתרו פ"ג וב"ק צ"ז ברש"י ותוס' שם, וצפנת פענח הל' ע"ז, וטל תורה ירושלמי מגילה פ"ק ה"א ושו"ת שאלת שלמה ח"א סימן כ"א.

הלכה ג

בין שבירך בכינוי בכל לשון חייב. ע' שו"ת גאוני מזרח ומערב סימן ק"ג שכ' ואין חילוק בין שם המיוחד לכינויין לבין ישראל לגוי לכל לשון אלא בין סקילה לאזהרה אבל לענין נידוי אחד גוים ואחד ישראל ואחד שם וכל הכינויין ואפי' בכל לשון חייב לנדותו.

הלכה ד

אפי' עובר במעי אמו נהרג עליו. ע' יוסף בן מתתיהו הכהן במאמרו נגד אפיון מאמר ב' אות כ"ד ואסרה (התורה) על הנשים להפיל את הזרע את הנזרע או לשחתו ואם תמצא אשה עושה כזאת יהי' משפטה כמשפט רוצחת בנים כי הכריתה נפש מישראל ומעטה את משפחת האדם", וע' ספר חסידים מק"נ סימן תשי"ח, ושו"ת בשמים ראש סי' שפ"ו, ומהרי"ט ח"א סימן צ"ט ושו"ת חות יאיר סימן ל"א, ושו"ת שאלת יעב"ץ ח"א סימן מ"ג, ושו"ת אמונת שמואל סימן י"ד.

או שכפתו. ע' ב"ר פ' נח על פסוק מיד כל חיה זה המוסר את חבירו לחיה להרגו, ע' שו"ת שמן למאור סימן כ"ז ובהשמטות שם.

וכן אם הרג רודף. ע' מל"מ דאין ב"ד הורגין למי שיכול להציל באחד מאבריו, וכן מפורש במאירי על סנהדרין ד' מ"ט ע' ר"ה.

הלכה ו

ואין הורגין את הבהמה. ע' ס' הישר לר"ת ד' פ"ד ע"א ד"ה שאל שכתב דבשור לא אמרינן ספק לקולא.

הלכה יא

בכ"מ ומ"ש ורבינו בפ"ד וכו', ע' רשב"א חולין קכ"ט הביא קושיא זו בשם הרמב"ן ותירץ כד' הלחם משנה, וראה אשכול הוצאת אועלבך הל' טרפות סימן כ'.

פרק י

הלכה ב

ולא קטן. ע' רמב"ם פ"ט דעדות ה"ט, ותנא דבי אליהו רבה פי"ד, ושו"ת מהרי"ל סי' קצ"ו.

הלכה ו

ובהרכבת אילן. ע' שאילתות שאילתא קי"ג ובשאילת שלום שם, וש"כ יו"ד רצ"ז סק"ג, והגהמ"ר פ"ו דגיטין. ועיין כסף משנה שכ' וסובר רבינו דאע"ג דלית הלכתא כר"א, ע' ר"ן סנהדרין נ"ו הביא ראיה לד' הרמב"ם דהלכה כר"א אע"ג דהוא יחיד מדא' בגמ' מנה"מ אמילתא דר"א ולא קאמר מ"ט דר"א, והביאו בכללי התלמוד לר' בצלאל אשכנזי עמוד ל"ג-ל"ד. ומה שתמה הרדב"ז כאן שהשמיט סירוס, ע' רא"ש ב"מ פ' השוכר את הפועלים סימן ו' שכ' דלית הלכתא כר' חידקא ובש"ש תמה עליו וע' ס' זרעא דיוסף סימן י"ג.

הלכה ט

עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה. עכ"מ דכל דאינך דאמרינן בהו חייב מיתה היינו חיוב מיתה לשמים בעלמא אבל אינו נהרג וכן מפורש דעת רבינו בשו"ת הרמב"ם מק"נ סי' שס"ד ע"ש וע' אור זרוע ח"א אלפא ביתא אות י"ב ומספרות הגאונים אסף ע' קס"ח ומאירי חגיגה י"ג, ותוס' הרי"ד ב"ק ל"ח, וס' והזהיר משפטים ע' מ"ו, ופירוש ס' יצירה לר"י ברצלונא ע' כ"ג ובתשובה הארכתי.

פרק יא

הלכה א

ראה ירושלמי מעשר שני פ"ב ה"ב זאת אומרת שביהמ"ק עתיד להבנות קודם מלכות בית דוד, וע' מגילה י"ז כיון שנבנית ירושלים בא דוד, ופסיקתא זוטרתא פ' בלק, ובמדרש הנעלם פ' תרומה ביהמ"ק קודם לקיבוץ גליות, וע' שו"ת שמחת יום טוב לריי"ט אלגזי סימן צ"ב, וס' פתיל תכלת ד' ס"ה, וס' ויקן יוסף ברישׁ הס' קו' לחיות זרע אריכת דברים בזה. וע' משפטי הוראה להמהר"צ חיות ד' ט' ע"א ובהוספות לספרי שבסוף ספרו דרכי

הוראה הביא מירו' מע"ש, ועוד משמע כן מפסחים ה' בשכר ג' זכו לבנין ביהמ"ק ולשמו של משיח הרי דחשבו ביהמ"ק קודם משיח.

פרק יב

הלכה ב

ושקודם מלחמת גוג ומגוג. ע' רמב"ם פ"ד דנזיר וכ"מ ולח"מ שם ופלא שלא זכרו דברי הרמב"ם כאן, וע' מחזיק ברכה או"ח סי' ת"ר אות א'.

וכן לא יחשב הקציץ. ע' מ"ש רבינו באגרת תימן אגרת הרמב"ם דפוס לייפציג ד' ו' ע"א, וראה מאור עינים פ' מ"ג, וראה פייטן סליחות יום ב' של עשי"ת חשבון אחר חשבון עמך יפתר חכה וסכה דוד וחזר לפתור זמן קול התור מתי לפתור ובכל זאת חלילה באמנה לשקר, דנראה דהחשבון אין בו איסור אלא אם כופר כשאינו בא בחשבון המקוה. וע' האמונות והדעות לרבינו סעדיה גאון מאמר ח'.

הלכה ג

ובני לוי מטהר תחלה. ע' שו"ת מהרי"ט ח"א סי' קמ"ט דמ"ש הרב דבתרומה של תורה אינו אוכל ולא מיוחס היינו כשיבנה ביהמ"ק משום דפסק דל"א בתרומה דאורייתא משום דלא ליתא לאסקינהו ליוחסין.

שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה, ראה בר"נ קידושין פרק עשרה יוחסין הוצאת ווילנא ד' ל' ע"ב מה שכתב על דברי רבינו וסיים כיון שאין אליהו עתיד לגלותן אף היודעים בהם [עכשיו] אין מגלין אותם שאין בין עולם הזה לימות המשיח לענין זה כלום עכ"ל.

הלכה ה

ולא מלחמה. עיין שו"ת רמ"ע מפאנו סימן ט"ו.